

Pædagoger, forskere og diskursen om social arv

Af Morten Ejrnæs

Når jeg redegør for min kritik af begrebet social arv, er der ofte nogen, der hævder, at uenighederne om begrebsanvendelsen *kun* er en strid om ord, og det er rigtigt, at det er en strid om ord; men det er en vigtig strid eller kamp, fordi begrebet “social arv” anvendes i den politiske argumentation, i forskningen vedrørende børn og unges udvikling, og i de faglige overvejelser, som praktikere foretager som grundlag for deres indsatser over for problemer. Endvidere påvirker disse tre forhold hinanden gensidigt, idet politikerne bevilger penge til forskere, der derfor undersøger “social arv”, og til praktikere, der derfor arbejder med at “bryde social arv”. Forskere leverer undersøgelsesresultater om “social arv”, der fører til, at praktikerne anvender begrebet som et fagligt begreb, og fører til at politikere legitimerer deres politiske initiativer som initiativer til at “bryde den sociale arv”.

Diskurserne om social arv har derfor indflydelse på den retning forskningen tager, hvilke politiske tiltag, der fremmes, og ikke mindst hvordan praktikerne møder og behandler børn og forældre. Diskurserne har indflydelse på, om praktikere stigmatiserer børn, der har problemer, som “potentielle tabere”; om praktikere fokuserer på børns fejl og mangler eller på deres ressourcer; hvad praktikere forventer af børn; og hvordan praktikere behandler børn og deres forældre. Derfor er denne strid om ord vigtig.

Det særlige ved social arvs diskursen er, at den først og fremmest *skabes og omformes* af forskere og politikere, men at den *anvendes af pædagoger og andre praktikere*, som bevidst eller ubevidst bruger disse begreber som grundlag for deres umiddelbare opfattelse af børn og forældre. Prakti-

kere bruger tillige begrebet eller tankegangen i analyser af praksisproblemer, og de bruger begrebet eller tankegangen i deres kommunikation med fagkollegaer og tværfaglige samarbejdsparter. Praktikeres analyser præges af den anvendelsesorienterede forsknings undersøgelsesresultater, som legitimerer det som *fagligt* at anvende begrebet social arv og den bagvedliggende tankegang. Diskurserne om social arv har stor betydning for politik, forskning og pædagogisk praksis.

Begrebets historie

Social arv forekommer første gang i den svenske børnepsykiater Gustav Jonssons doktorafhandling fra 1967. Det anvendes i et enkelt af afhandlingens afsnit, som har overskriften “den udvidede teori om social arv”. Hovedindholdet i denne teori kan fremlægges i nedenstående antagelser:

1. Kriminalitet og anden form for afvigelse “arves”. Der er tale om en kombination af genetisk og social arv.
2. Afvigelse producerer afvigelse.
3. Afvigelserne bliver talmæssigt mere omfattende fra generation til generation.
4. Afvigelserne bliver mere alvorlige fra generation til generation (Jonsson 1967:222-225).

Teoriens empiriske grundlag bestod i en undersøgelse af ungdomskriminalitet blandt drenge, der havde været anbragt på døgninstitutionen Skå i Stockholm, som Jonsson var leder for. Skå-drengenes kriminalitet blev sammenlignet med kriminaliteten blandt repræsentativt udvalgte Stockholmerdrenge. Jonsson fandt, at Skådrengene havde en

højere kriminalitetshyppighed, hvilket han forsøgte at forklare ud fra henholdsvis deres forældres og deres bedsteforældres sociale problemer. Han fandt også en overhyppighed af problemer hos både Skådrengenes forældre og deres bedsteforældre, hvilket han tolkede som udtryk for arv af problemer, men det er der intet grundlag for i undersøgelsesresultaterne. Jonssons teori savner både empirisk og teoretisk belæg, hvilket Nørrung, Gabrielsen og jeg tidligere udførligt har redegjort for (Ejrnæs 2006a). Vi har både med udgangspunkt i data fra Jonssons undersøgelse (1967) og med udgangspunkt i data fra Christoffersens undersøgelse (1999) påvist, at det ikke er en hovedtendens men derimod en undtagelse, at børn pådrager sig problemer af samme sværhedsgrad, som deres forældre har haft. "Den sociale arvelovs" manglende holdbarhed såvel empirisk som teoretisk er ikke temaet i denne artikel, men det er en præmis for argumentationen i denne artikel. Dokumentationen for denne præmis er tidligere detaljeret fremlagt i (Ejrnæs 2006a) og mere kortfattet i (Birch og Ejrnæs 2006 samt i Ejrnæs 2006d og 2007). Jeg lægger i denne artikel hovedvægten på at vise, hvordan diskursen om social arv blandt pædagoger er præget af Jonssons tankegang, og give eksempler på, hvorledes forskere fremlægger resultater fra forskning om social arv for praktikere. Denne videregivelse af forskningsresultater udgør nemlig de anvendelsesorienterede forskeres bidrag til gennem diskursen om social arv at forme pædagogprofessionen. Det fra forskerne overleverede begreb social arv og de dertil knyttede undersøgelsesresultater kommer hyppigt til at indgå i praktikers faglighed, hvilket skyldes, at begrebet social arv på forhånd nyder stor popularitet blandt både politikere og praktikere, hvilket ikke er normalt for nøglebegreber i forskningen.

Diskursen om social arv blandt pædagoger – Pædagogernes anvendelse af begrebet

I dette afsnit gengiver jeg nogle få hovedresultater fra min undersøgelse af, hvad pædagoger forstår ved social arv, og i hvilke sammenhænge de bruger begrebet. Jeg redegør derefter for årsagerne til, at pædagogerne anvender begrebet, som de gør, og

herunder sætter jeg især fokus på forskernes formidling af undersøgelsesresultater til praktikerne. På den baggrund bliver det til sidst i afsnittet muligt at skitsere, hvordan diskursen om social arv kan påvirke pædagogprofessionen og dermed arbejdet med familier og børn.

Oversigt over, hvad pædagogerne opfatter som dækkende betegnelser for social arv

I undersøgelsen har de medarbejdere, der anvendte begrebet skullet angive et 1 ud for den betegnelse, de fandt mest dækkende, 2 ud for den betegnelse, de fandt næstmest dækkende osv. Procentsatserne i parentes viser således andelen, der finder den pågældende betegnelse mest dækkende, mens procenterne uden for parantesen angiver summen af første-, anden-, tredje-, fjerde- og femteprioritering.

- 94% (85%) af pædagogerne mener, at social arv (mest) dækkende betegner "sociale problemer, der overføres fra forældre til børn"
- 56% (6%) af pædagogerne mener, at social arv (mest) dækkende betegner "at børnene har en stor risiko for at få sociale problemer"
- 44% (6%) af pædagogerne mener, at social arv (mest) dækkende betegner "reproduktion af uligheden i samfundet"
- 41% (1%) af pædagogerne mener, at social arv (mest) dækkende betegner "at børnenes uddannelsesniveau ligner forældrenes"
- 30% (0%) af pædagogerne mener, at social arv (mest) dækkende betegner "hvordan fattigdom påvirker børn"

(Kilde: Ejrnæs 2006: 242-243)

Oversigten viser, at 85% af pædagogerne hovedsageligt bruger begrebet om et bestemt fænomen: "arv af problemer", som altså ikke eksisterer, mens kun 2% hovedsagelig bruger begrebet om det fænomen: "arv af relativt uddannelsesniveau", som faktisk er en empirisk realitet. Det skal dog samtidig bemærkes, at 41% mener, at det også kan bruges i denne betydning. Det betyder nemlig, at den falske forestilling om arv af problemer får næring af, at den anden form for arv: "arv af uddannelse"

er en realitet. Det kan føre til, at nogle mennesker generaliserer børns arv af forældrenes uddannelsesniveau til, at børn på samme måde skulle arve deres forældres sociale problemer. Denne forståelige men fejlagtige generalisering er en af de meget alvorlige konsekvenser af, at samme begreb anvendes om to vidt forskellige samfundsmæssige fænomener.

Oversigten tydeliggør, at pædagoger altovervejende bruger begrebet social arv om arv af problemer, præcis som først Jonsson og senere en række andre forskere har gjort. Endvidere tydeliggør oversigten, at begrebet bliver anvendt i mindst fire andre forskellige betydninger. Endelig fremgår det, at begrebet kun i lille omfang anvendes i betydningerne: "reproduktion af ulighed", "chanceulighed" og "fattigdom".

Når pædagoger anvender begrebet social arv, italesætter de altså hovedsageligt sociale problemer som problemer, der arves fra forældrene. Det kan også udtrykkes således, at den dominerende social arvs diskurs blandt pædagoger og andre praktikere er, at børn arver forældrenes sociale problemer. Denne diskurs' dominans er forståelig, da diskursen er i overensstemmelse med Jonssons oprindelige formulering, og denne diskurs ligger i forlængelse af de psykiatriske, udviklingspsykologiske og psykodynamiske forklaringer på børns og unges problemer, som altid har udgjort et væsentligt element i pædagoguddannelsen. Endelig er en række forskningsresultater blevet fremlagt således, at læserne har kunnet få det indtryk, at børnene med stor sandsynlighed ville få problemer af samme sværhedsgrad som forældrene. Det gælder en lang række casestudier, der indgår i kvalitative studier, og det gælder bl.a. "Vidensopsamling om social arv" (Ploug 2003), hvor resultaterne af kvantitative undersøgelser fremlægges, således at man får indtryk af, at undersøgelserne viser, at det har langvarige konsekvenser for børn at være vokset op i familier, hvor forældrene har haft problemer. Dette kan imidlertid overhovedet ikke dokumenteres i disse undersøgelser. Tværtimod kan det vises, at det er en undtagelse, at børnene pådrager sig pro-

blemer af samme sværhedsgrad som forældrene (Ejrnæs 2007:34-36).

Forskerne har bidraget til at fastholde den fejlagtige opfattelse, at børn arver forældrenes problemer På trods af begrebets uklarhed og den manglende forskningsmæssige dokumentation for, at det skulle være en hovedtendens, at børn skulle arve deres forældres sociale problemer, anvendes begrebet stadig i stort omfang inden for forskning. Dette skyldes først og fremmest, at der i forskningsprogrammet om social arv og andre forskningsprogrammer har været afsat meget store beløb til forskning i sammenhængen mellem på den ene side forældres problemer og på den anden side deres børns udvikling og problemer som unge og voksne. Megen forskning er derfor blevet igangsat, gennemført og afrapporteret med udgangspunkt i den præmis, at børn arver forældrenes problemer. Forskerne har gennem analyser og afrapporteringer, der har været præget af den Jonssonske social arvs diskurs, medvirket til at reproducere og forstærke den blandt praktikere dominerende social arvs diskurs. Forskningen legitimerer en opfattelse af social arv som arv af sociale problemer. Jeg har i bogen "Social opdrift – social arv" (Ejrnæs 2006a) argumenteret grundigt for denne opfattelses skadevirkninger, og i andre artikler har jeg mere kortfattet redegjort for disse forhold (fx Birch og Ejrnæs 2006e, Ejrnæs 2006b og 2007).

Den dominerende social arvs diskurs' negative virkninger

Jeg fremlægger i det følgende en oversigt over de negative konsekvenser, den blandt pædagoger dominerende social arvs diskurs medfører for det praktiske pædagogiske arbejde.

For det første er det er en *fejlagtig* opfattelse, der fremmes. Pædagoger og andre praktikere får den urealistiske opfattelse, at det er forbundet med megen stor risiko at være vokset op i en familie, hvor forældrene har problemer.

For det andet betyder praktikernes fejlopfattelse, at børnene "udstyres" med en dårligere prognose, end hvad der reelt er tilfældet, hvilket betyder, at

disse børn stemples eller stigmatiseres som potentielle tabere. Det betyder også, at nogle praktikere retter lavere forventninger til disse børns evner, ressourcer og udviklingsmuligheder, end de ville have gjort, hvis de ikke kendte noget til forældrenes problemer, hvilket kan føre til "selvopfyldende profetier", fordi praktikere kommer til at fokusere på børnenes negative egenskaber og ikke lægger mærke til deres fremskridt. Pædagogerne bliver derfor heller ikke så tilbøjelige til at påskønne disse børns positive egenskaber og værdsætte deres præstationer. Pædagogerne har mindre tendens til at motivere børnene til at udvikle disse sider af sig selv.

For det tredje rummer den dominerende social arvs diskurs en tendens til individualisering af problemerne, således at praktikere i arbejdet med et socialt udsat barn kommer til at fokusere på forældres personlige problemer som risikofaktorer. Der fokuseres derfor ikke på samfundsmæssige vilkår som fx diskrimination og mobning. Børnenes forhold i boligområdet, i kammeratskabskredsen, i daginstitutionen og skolen gøres heller ikke til genstand for opmærksomhed, skønt netop de problemer, der optræder i børnenes nærmiljø, skole eller daginstitution, kan være lige så betydningsfulde risikofaktorer som forældrenes problemer. Det skadelige forstærkes af, at praktikere sjældent kan gøre noget ved forældrenes problemer, hvilket kan føre til, at praktikerne bliver handlingslammede, mens praktikere faktisk har mulighed for at påvirke forholdene i daginstitutionen, skolen og evt. også i lokalmiljøet.

For det fjerde dæmoniseres børn og unge, der er opvokset i familier, hvor forældrene har problemer. De unge, der har levet med store problemer i deres opvækst, må altså ud over disse belastninger leve med frygten for, at de skal gentage forældrenes negative mønstre.

For det femte kan børnene og de unge få det indtryk, at de ikke selv kan få indflydelse på deres skæbne. Alt er afhængigt af de forældre, de har haft. Konsekvensen kan være afmagt og opgivenesshed.

For det sjette fokuseres der i det generelle forebyg-

gende arbejde i kommunerne ofte på forældrenes individuelle problemer, som fx psykisk sygdom, alkoholmisbrug og kriminalitet, hvilket kan give sig udslag i, at man i kommunerne koncentrerer den forebyggende virksomhed om opsøgende arbejde over for de "social arvs ramte", hvilket vil sige familier, hvor forældrene har eller har haft alvorlige sociale problemer. Vores undersøgelse viser imidlertid tydeligt, at denne form for "smal" forebyggelse ikke giver mulighed for at nå en særlig stor del af de børn, der faktisk senere vil udvikle sociale problemer (Nørrung 2006:38-46 og Ejrnæs 2007:51-53). Derimod kan denne opmærksomhed og de negative forventninger til social arvs-familierne meget let føre til skadelig stigmatisering af samme type som børn af enlige mødre tidligere har været udsat for. Mens den "brede" forebyggende virksomhed over for enten alle børn eller de børn, der har dårligere levevilkår på grund af strukturelle forhold som fx fattigdom og manglende uddannelse forsømmes. Det betyder, at man i kommunerne ikke laver så meget bredt forebyggende arbejde, der ellers ville kunne skabe bedre udfoldelses- og udviklingsmuligheder for alle børn og specifikt for de børn, der er ramt af dårlige forhold i lokalsamfundet, fattigdom i hjemmet samt forældrenes arbejdsløshed og lave uddannelsesniveau.

Den herskende social arvs-diskurs legitimerer, at man giver forældrene skylden for børnenes problemer og undlader at gribe ind over for strukturelle problemer som fx fattigdom, problemer i lokalsamfundet og ressourcemangel i daginstitutioner.

Ovennævnte negative tendenser i det praktisk pædagogiske, sociale og sundhedsmæssige arbejde fremmes af den dominerende social arvs diskurs. Jeg vil imidlertid understrege, at det er mit indtryk, at pædagoger og andre praktikere på grund af deres tætte relation til både børn og forældre som regel opfatter, beskriver og analyserer problemerne nuanceret og i stort omfang formår både at opnå forståelse for børnenes problemer og at bidrage til at forklare, hvorfor problemer er opstået, hvilket fører til at pædagoger almindeligvis såvel kan anerkende

og respektere børn og forældre som konstruktivt bidrage til løsningen af problemerne. Min pointe er imidlertid, at *pædagogers sædvanligvis gode praksis ikke er udviklet i kraft af begrebet social arv men på trods af begrebet.*

Social arvs diskursen blokerer tendentielt for anerkendende pædagogik og respektfuld dialog med forældrene. Denne konklusion støttes af, at min undersøgelse viser, at næsten alle pædagoger (96%) bruger begrebet social arv i faglige diskussioner, mens kun 41% bruger det over for forældrene (Ejrnæs 2006:241). Praktikere bruger altså begrebet social arv, når de taler *om* forældrene, men ikke når de taler *med* forældrene. Praktikers tilbageholdenhed med hensyn til at bruge begrebet kan skyldes mange forhold, men den mest oplagte grund er, at praktikere godt ved, at social arv er et nedvurderende og stigmatiserende begreb, som de af den grund ikke ønsker at bruge over for forældrene. Det centrale faglige begreb, der af pædagogerne bruges til at forklare et barns problemer, kan åbenbart ikke bruges i dialogen med forældrene, hvilket i sig selv er et markant udtryk for begrebets potentielle skadevirkninger i kontakten til forældrene.

Anvendelsesorienterede forskeres brug af begrebet social arv

På den baggrund er det selvfølgelig interessant at se, hvordan anvendelsesorienterede forskere, der har været fremtrædende inden for forskningsprogrammet om social arv, fremlægger deres forskningsresultater for praktikere. Jeg fremlægger i det følgende to eksempler fra afrapporteringen fra forskningsprogrammet om social arv.

Forvirrende "Vidensopsamling om social arv"

Forskningsprogrammet har ikke ført til en mere entydig definition af social arv. Tværtimod er begrebet inden for forskningsprogrammet blevet defineret så bredt, at det har kunnet dække stort set alle former forskning i børns opvækstvilkår og udvikling. I forbindelse med afrapporteringen fra forskningen hedder det således:

“Det må anbefales, at man anvender begrebet

’social arv’ bredt som de påvirkninger på adfærd, viden, holdninger, livsværdier og handlingskompetencer, der kan føres tilbage til opvækstfamilien og socialt og subkulturelt opvækstmiljø i bredere forstand. Denne forståelse af social arv betyder, at man både interesserer sig for viden om den nævnte påvirkning i snæver forstand forstået som påvirkningen fra forældre til børn, og i bredere forstand som den påvirkning, der opstår ved opvækst i et givet opvækstmiljø og påvirkningen fra velfærdsstatens institutioner. Det betyder også, at man ikke kun bør se på snævre og problemorienterede sammenhænge som fx sammenhængen mellem misbrugsproblemer hos forældre og børn – men at der også ses på bredere og mere generelle sammenhænge – som fx sammenhængen mellem forældres og børns uddannelsesniveau” (Ploug 2003:10).

Ploug gør en dyd ud af at angive en bred definition. *Resultatet er, at social arv praktisk talt gøres ensbetydende med alt, hvad der påvirker børn, hvilket gør begrebet meningsløst.* Det angives endvidere eksplicit, at social arv omfatter både arv af uddannelse og arv af problemer, hvilket som allerede nævnt skaber stor og skadelig forvirring, fordi det kan give anledning til fejlagtig generalisering fra arv af uddannelse, som er en realitet, til arv af problemer, som en myte. Begrebet er med Plougs definition blevet meningsløst og dermed uvidenskabeligt.

Den brede definition har ført til, at forskningsresultaterne fra det gennemførte program stritter i alle retninger. Forskerne har gennemført undersøgelser, der kun har det til fælles, at de relaterer sig til børns og unges udvikling, og man har så kaldt de faktorer, som påvirkede børns udvikling, social arv, uden at nogen har gjort sig ulejlighed med at sætte forskningsresultaterne i forhold til hinanden. Det betyder, at forskningen fremstår fragmenteret, og det betyder dernæst, at uklarheden med hensyn til, hvad social arv er, er blevet endnu større efter gennemførelsen af det store forskningsprogram. Store dele af forskningen er selvmodsigende og vildledende, og praktikerne har på trods af den

store satsning på denne forskning ikke fået videregivet resultater, der kan anvendes i det praktiske arbejde, og i en række tilfælde er praktikere og politikere blevet præsenteret for direkte vildledende forskningsresultater.

I det følgende fremlægger jeg et eksempel på en vildledende forskningsformidling, som er rettet mod pædagoger, og som derfor illustrerer, hvorledes begrebet social arvs flertydighed kan påvirke pædagogprofessionen:

*“Daginstitutioner kan gøre en forskel”
– men på hvad?*

Bente Jensen formidlede i rapporten *Daginstitutioner kan gøre en forskel*, 2003, resultaterne fra en undersøgelse, som først og fremmest byggede på oplysninger fra en spørgeskemaundersøgelse til pædagoger om socialt udsatte eller truede børn. Hun anvender i starten af rapporten begrebet social arv om forhold, der er karakteristiske for de udsatte børn og altså som et begreb, der forklarer, at børnene senere får problemer.

“På grund af den negative sociale arv er der således en forhøjet risiko for, at børn af udsatte familier selv får problemer” (Jensen 2005: 13).

I dette citat anvender Jensen social arv om børn, der får sociale problemer som en følge af deres forældres sociale problemer. Social arv anvendes imidlertid inden for den samme publikation også om chance for at opnå uddannelse. Hun beskriver således:

“... social arv som et fænomen, der især er knyttet til det enkelte menneskes uddannelsesmæssige og arbejdsmarkedsmæssige muligheder og livschancer” (Jensen 2005: 14).

Begrebet anvendes altså i to vidt forskellige betydninger: “arv af problemer” og “chanceulighed”. Det største problem er imidlertid, at Jensen i den empiriske undersøgelse reelt har undersøgt pædagogernes opfattelser af, hvad der kan gøres for at give socialt udsatte børn en bedre udvikling, men hun konkluderer hovedsagelig med hensyn til hvordan man kan give børn, hvis forældre har lille eller ingen uddannelse, bedre livschancer. Det betyder, at hun drager konklusioner, der ikke

er belæg for inden for undersøgelsesresultaterne. Endelig bruger hun begrebet i en helt tredje betydning:

“Social arv forstås her som reproduktion af social ulighed, hvor social ulighed hænger tæt sammen med begrebet chanceuligheder, dvs. ulige chancer for at få en uddannelse, indgå på arbejdsmarkedet og dermed opleve sig selv som socialt integreret” (Jensen 2005: 11).

Social arv anvendes her i en tredje af de fem væsensforskellige betydninger, som er angivet i oversigten. Her er betydningen: “reproduktion af social ulighed”, der ifølge citatet er identisk med social arv. Denne definitions mæssige sammenknytning af begreberne chanceulighed og reproduktion af social ulighed er imidlertid fejlagtig. Ulighed reproduceres nemlig ikke automatisk på grund af chanceulighed. Det forholder sig måske nærmest omvendt.

Således skriver *Erik Jørgen Hansen* om social arv, som for ham er ensbetydende med chanceulighed:

“Det er eksempelvis ikke sådan, som mange synes at mene, at social arv [chanceulighed] er årsagen til, at samfundet er opbygget i form af en ulighedsstruktur. Social arv [chanceulighed] drejer sig derimod om, hvordan ulighedsstrukturen skal befolkes. Hvem skal placeres på hvilke af hylderne? (...) Og jo mindre social arv [chanceulighed] vi måtte få, jo mere vil – paradoksalt nok – ulighedsstrukturen blive cementeret. Hermed fjernes nemlig helt eller delvist det fænomen, at ens sociale oprindelse bestemmer chancerne for en høj placering i samfundet. Dermed også den sociale indignation, som er baseret på iagttagelsen af socialt bestemte ulige chancer. Vi får nemlig, hvad der kaldes et meritokrati. Det vil sige et samfund, der styres af de mest intelligente, vel at mærke uafhængigt af de pågældendes sociale oprindelse” (Hansen 2003).

Erik Jørgen Hansen påpeger her, at en mindskelse af chanceuligheden ikke fører til reduktion af uligheden, idet chancelighed vil føre til øget mobilitet, hvilket sandsynligvis vil formindske den frustration, som underprivilegerede ellers oplever, når de

ikke har samfundsmæssige muligheder for at udvikle og bruge deres intelligens og andre talenter. Mindre chanceulighed fører dermed til mindre frustration i den gruppe, der kan udnytte den større chancelighed til opadgående mobilitet. Disse opadgående mobile, vil blive mindre frustrerede, end de ville blive, hvis deres mobilitetschancer var begrænsede. Gruppen af opadgående mobile vil ikke protestere mod uligheden og organisere modstand mod uligheden. Uligheden kan derfor fortsat eksistere og blive reproduceret nu bare på et "meritokratisk" grundlag, hvilket altså kan føre til, at uligheden i større omfang accepteres, fordi den afspejler forskelle i evner og dermed accepteres som mere retfærdig.

Teoretisk er det dybt problematisk, at Jensen sætter lighedstegn mellem chanceulighed og reproduktion af ulighed, hvilket også giver sig udslag i, at hun drager endnu en konklusion, hun ikke har belæg for i sine forskningsresultater:

"Denne undersøgelse har argumenteret for, at der er behov for, at anlægge et syn på social arv-problematikken, der fjerner ansvaret fra enkeltindivider og enkeltfamilier og i stedet retter fokus mod de risikoprocesser, der handler om reproduktion af social ulighed, og oftest virker bag om ryggen på aktørerne i de fire arenaer: samfund, lokalmiljø, familie og institution" (Jensen 2005:155).

Jeg er helt enig med Jensen i behovet for at undersøge processer, der reproducerer uligheden. Problemet er imidlertid, at Jensen *ikke* har undersøgt forhold, der kan belyse disse processer, og at hun derfor ikke har nogen mulighed for fremsætte argumenter på baggrund af undersøgelsesresultaterne. På trods af dette, fortsætter hun i direkte forlængelse af det foregående citat således:

"Forudsat at betingelserne er til stede, dvs. at barrierer, der er identificeret som stærkt hæmmende for daginstitutionernes muligheder for at gøre en forskel, minimeres, og opmærksomheden på forhold, der i sig selv kan være fastholdende eller forstærkende, skærpes, må det konkluderes, at daginstitutionerne vil kunne gøre en forskel" (Jensen 2005:155).

Hun konkluderer her, at daginstitutioner kan gøre en forskel i forhold til de faktorer, der skaber social ulighed, hvilket hun ikke har belæg for i sine forskningsresultater.

Det er både forståeligt og relevant, at Bente Jensen har forladt den traditionelle social arvs opfattelse. Det skal hun ikke bebrejdes. Problemet er, at hun sammenblander vidt forskellige samfundsmæssige fænomener under begrebet social arv, at hun bruger undersøgelsesdata, som er indsamlet om pædagogernes opfattelser af social arv, udsatte børn, socialt udsatte børn og socialt truede børn til at drage konklusioner vedrørende daginstitutionernes rolle med hensyn til at mindske chanceulighed. Hun foregiver endvidere, at undersøgelsesresultaterne viser, at daginstitutioner har mulighed for at gøre en forskel med hensyn til reproduktion af social ulighed, hvad der overhovedet ikke er grundlag for at konkludere, da undersøgelsen ikke har vedrørt årsager til social ulighed. Jensens fejlagtige konklusion kan imidlertid give næring til illusioner om, at man skulle kunne udrydde uligheden i samfundet gennem pædagogiske tiltag i daginstitutioner. Hun afsporer den væsentlige diskussion om, hvordan man kan mindske uligheden i samfundet, ved at blande denne diskussion sammen med analysen af chanceulighed, hvilket er endnu en følge af, at hun kalder begge disse to vidt forskellige fænomener social arv.

Social arvs diskursen skaber pseudofaglighed og myter

De to eksempler på analyser i publikationer, der indgår i forskningsprogrammet om social arv, viser, at forskerne med udgangspunkt i tankegangen om børnenes arv af forældrenes problemer videregiver misvisende forskningsresultater, der legitimerer, at begrebet social arv fortsat anvendes, og at den dominerende diskurs om arv af sociale problemer legitimeres og får ny næring gennem tendentiøse analyser og forskningsformidlinger. Dernæst legitimeres det, at man bruger begrebet om alt, hvad der påvirker børn, hvilket gør begrebet meningsløst, samtidig med at det fremstilles

som et videnskabeligt begreb. Denne legitimering medfører altså, at hver pædagog får ret til at anvende begrebet efter for godt befindende, og der er ingen garanti for, at fagpersoner, der drøfter årsagen til et barns problemer, mener det samme, når de bruger begrebet social arv.

Endelig anvendes begrebet i flæng inden for de samme publikationer om så vidt forskellige fænomener som "arv af problemer", "chanceulighed" og "reproduktion af social ulighed". Det er således dybt problematisk, at Jensen ikke eksplicit forholder sig til, at hun altså anvender social arv i tre væsensforskellige betydninger. Hendes undersøgelse fokuserer på behandlingen af socialt udsatte børn, men på grund af hendes manglende præcisering af, hvilke børn, der omfattes af denne definition kan hun ikke videregive redskaber til at kvalificere den faglige diskussion om, hvordan man hjælper og støtter disse socialt udsatte børn, dvs. børn, hvis forældre har alvorlige sociale problemer. Hendes undersøgelse giver imidlertid heller ikke redskaber til at kvalificere analysen af, hvorledes man kan skabe mindre chanceulighed, da det overhovedet ikke er undersøgt, og den giver slet ikke muligheder for at konkludere, at daginstitutioner kan skabe større lighed i samfundet. I værste fald skaber den falske illusioner om, at daginstitutioner og pædagoger på dette felt kan gøre en forskel.

Forskere introducerer almindeligvis nye begreber, lancerer eller relancerer begreber, der defineres præcist og entydigt, fordi begreberne skal bruges i faglig kommunikation.

Megen forskning i børns udvikling er desværre blevet rekvireret af politikere, som har dikteret forskningstemaet social arv. Forskerne har på denne baggrund dels ukritisk fastholdt social arv i den fejlagtige Jonssonske betydning som "arv af problemer", dels legitimeret, at begrebet kan bruges om hvad som helst, der påvirker børns udvikling. Resultater er, at forskerne har bidraget med et upræcist og flertydigt begreb: social arv, som er videregivet til praktikere som et fagligt videnskabeligt begreb til brug i arbejdet med børns udvikling. Politikernes og forskernes diskurs om social arv

har medvirket til at fastholde et begreb, som er upræcist og flertydigt, dvs. pseudofagligt, som stigmatiserer og dæmoniserer børn, som individualiserer problemerne, og som vanskeliggør anerkendelse og respekt inden for pædagogisk arbejde. Endelig har forskerne gødet jorden for en ny myte om, hvordan man udrydder ulighed i samfundet.

Morten Ejrnæs, mag.scient.Soc., er lektor ved Aalborg Universitet, Institut 1 – Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation

Litteratur

Birch, Tina og Ejrnæs, Morten (2006): *Social arv i pædagogisk arbejde – et relevant fagligt begreb eller en skadelig myte?* BUPL, Nordjylland
[www.bupl.dk/web/web053.nsf/b069c67598cb4d51c1256c000028e7a4/fe480c770d1852c3c1257099004b1a72/\\$FILE/social%20arv.pdf](http://www.bupl.dk/web/web053.nsf/b069c67598cb4d51c1256c000028e7a4/fe480c770d1852c3c1257099004b1a72/$FILE/social%20arv.pdf)

Ejrnæs, Morten (2007): Social arv et skadeligt begreb for både forskningen og det praktiske arbejde i skolen. I: Hansen, Ole (red.): *Skoleledelse og læringsmiljø*. Dafolo

Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P. (2006a): *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, 2. oplag, Akademisk Forlag

Ejrnæs, M. (2006b): Pædagogers, sundhedsplejerskers sagsbehandlers og læreres brug af begrebet social arv. I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag

Ejrnæs, M. (2006c): Social arv – resultater, fortolkning og formidling. I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag

Ejrnæs, Morten (2006d): *Social arv – et begreb, der skader både forskning og pædagogik*. Vera – Tidsskrift for pædagoger, no. 37, 2006

Hansen, Erik Jørgen (2003): Social mobilitet, social arv og mønsterbrud I: Undervisningsministeriets tidsskrift *Uddannelse*, nr. 8 oktober 2003.
www.udd.uvm.dk/200308/index.htm?menuid=4515

Jensen, Bente (2005): *Kan daginstitutioner gøre en forskel? – En undersøgelse af daginstitutioner og social arv*. København, Socialforskningsinstituttet. www.sfi.dk/graphics/SFI/Pdf/Rapporter/2005/0508_Kan_Daginstitutioner.pdf

Jonsson, Gustav (1967): Delinquent boys, their parents and grandparents, *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Vol. 43, 1967 Supplementum 195

Nørrung, P. (2005a): Social arv – regel eller undtagelse. I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G. og Nørrung, P.: *Social opdrift – social arv*, 2. udgave, Akademisk Forlag.

Ploug, N. (2003): *Vidensopsamling om social arv*. www.sm.dk/netpublikationer/2003/p2socialarv0407/